

Emanuel Rádl: Romantická věda

Ladislav Hejdánek

in: Tvář, [4], 1969, n. 1, p. 38–42

in: Tvář, [4], 1969, č. 1, str. 38–42 (leden)

◆ excerpta, česky, vznik: 14. 11. 1968 ◆ poznámka: excerptum s komentářem

◆ type n.a., Czech, origin: 14. 11. 1968

Emanuel Rádl: Romantická věda [excerpta, 1968]

Koncem první světové války vyšla v Laichterových Otázkách a názorech jedna z nejpozoruhodnějších Rádlových knih, věnovaná rozboru velkého myšlenkového hnutí, téměř výlučně omezeného na Německo; Rádl o tomto hnutí mluví jako o „romantické vědě“ a vymezuje jeho hranice mnohem širší, než bývá zvykem ve výkladech o tzv. klasické německé filosofii, tvořící ovšem i v Rádlově pojetí hlavní masiv vědeckého romantismu. K duchovním praotcům popisovaného hnutí počítá Rádl mj.

Rousseaua, kterého však romantici (zvláště Kant) vlastně nepochopili, Spinozu, jehož sugestivně působící filosofie se uplatnila kupodivu jen v Německu, dnes již zcela zapomenutého K. F. Kiemeiera, který byl však u svých současníků ve velké vážnosti (Schelling jím byl nadšen), a ovšem Goetha i Herdera, kteří představují už přechod a vlastně počátek německého romantického hnutí. K jeho jádru počítá Rádl Kanta, Fichta, Schellinga a po plejádě menších duchů (jako byl v Německu naturalizovaný Nor Steffens, dále bratři Schlegelové, Oken, Novalis a další) ovšem Schopenhauera a Hegela. Dozvuky potom vidí i v samotné reakci proti romantismu, v novokantovství a zejména v naturfilosofii.

Pro dnešního čtenáře, uvyklého odtažitému a suchému traktování filosofických témat a vědního už jenom za jazykové oživení těžko srozumitelných textů, je překvapením plastičnost obrazu, barvitost vyličení podstaty filosofického učení jednotlivých představitelů i jejich osobností a především jakýsi v dobrém smyslu subjektivní ráz celé knihy či – lépe řečeno – živá účast autora na probírané tematice. I když tomu je už půl století, co Rádlův knížka vyšla, nebyla u nás dosud ve svém pojetí ani dostižena, natož předstižena.

Romantismem se podle Rádla označuje „hnutí literární, filosofické, vědecké, umělecké, počínající v první polovině 18. stol. a dosud trvající, zeslábnuvši znatelně v polovině předešlého století“; k znakům romantismu náleží „odvrat od klasicismu, kult citu, kult historie, středověku, mystiky, odboj proti šosáctví, víra v nadšení, v geniální čin, v násilná rozuzlení atd. atd.“ Romantickou vědou rozumí Rádl „předně vědu v širším smyslu, tedy jazykozpyt, právníctví, filosofii a pak zvláště přírodovědu“. Celé hnutí „dá se lépe charakterizovat jmény typických představitelů než vystihnouti definicí“. „Romantickým byl vzrůst a pád Napoleonův, bylo ovzduší, které dalo vznik Hankovi a jeho objevu Rukopisů, bylo Carlylovo ctění hrdin, byla reakce metternichovská atd.“

Německá literatura nemá díla, které by romantiky názorně předvádělo, jakož vůbec tam konkrétní psychologie není domovem. Znáte však romány a novely Turgeněvovy, kde jest německé ovzduší romantické kresleno s láskou a porozuměním třebas bylo většinou přenášeno do Ruska; dočtete se tam o Rusech, jak bloudí po německých městech universitních, s posvátnou úctou poslouchají Hegla, zamilují se do suché dcery nějakého německého profesora a navrátivše se domů romanticky debatují o tom, jak všechno skutečné jest rozumné, s upřímností větší než jejich příliš vážení německých učitelů. ... Kdo chce poznati ovzduší německého romantismu, nálady, jaké tehdy vládly, debaty, jaké se vedly, způsob, jakým studenti romantismu prožívali, kdo chce nabýti obrazu o romantickém nadšení, o romantické nezpůsoblosti k práci a konečně o tom, jak Turgeněv, sám pro Němce romanticky nadšený, romantismu kritizuje (slovy Ležňova), nechť tento román Turgeněvův prostuduje (rozuměj „Rudina“ – LvH). Román bude mu také dobrým úvodem k filosofickým rozborům tohoto spisu.

Zajímavá je už metoda, s níž Rádl přistupuje k svému tématu. Považuje samo téma za svrchovaně důležité a aktuální, nejde mu o rozmnožení řady akademických spisů; vyslovuje hned na počátku svůj soud o romantismu, ale hned také vykládá, jak je třeba rozumět tzv. filosofické objektivnosti. Poučné myšlenky!

Dosud se studoval jen romantism v poesii; o filosofickém romantismu se jednalo jen mimochodem, když se psalo o Schellingovi. ... Vidím, že tento vědecký romantism jest málo znám a falešně chápán. Ale ovšem, to jest málo: proč jest důležité pro čtenáře, pro českého čtenáře, aby dnes, po stu letech,

rozbíral nápady Fichte, Okena a ostatních Němců své doby, nápady dávno zašlé? Půjde o to, ukázat, že toto studium důležité jest. Problémy, o kterých v tomto spisu se jedná, jsou vážné: já aspoň na ně opět a opět narážím i ve vědě i v literatuře i v ostatních oborech duchovního života. ... Vyřizuji si tímto spisem svůj účet s romantismem. ... Romantismus (v tom smyslu, v jakém jej líčím) jest pochybený; víra v absolutno nutně vede k nepřírozenosti a k násilí v theorii i v praxi. Násilí však jest chyba, i filosofická chyba. Pravda, co jest násilí a co není?

Ve všem romantismu, tj. i v německém romantismu různých dob i v romantismu jiných národů postihneš zvláštní usilování o ideál prostředky patrně násilnými, tj. nepřírodními, a tento rozpor mezi ideálem a mezi prostředky k jeho dosažení zasáhá až do samého romantického ponětí ideálu. Vědecký romantismus zvlášť lze definovat jako pokus o násilné smířování člověka s přírodou. Kant silnou rukou vytrhl člověka z přírody a učinil z něho jakéhos neobmezeného samovládce nad ubitou přírodou. Jeho velký žák Fichte tento násilný poměr mezi člověkem a přírodou ještě utvrdil. Hegel rozvedl tento poměr v systém. Vedle toho se ve vědeckém romantismu ozývá druhý prvek, pramenící se v Rousseauovi a pak v jeho přívrženci Herderovi, prvek mnohem slabší, dávající romantismu tóny citlivůstkářství, jakési polovičaté objektivnosti a zvracející se v reakcionářství. Schelling a jeho škola jsou mluvčími tohoto směru.

Polemisuji v tomto spise často a ostře proti Kantovi, proti Fichteovi i proti jiným. Nikterak však myšlenek těchto mužů nepodceňuji, naopak, považuji je za nanejvýš vážné, hluboké a smělé; četba Fichte mne unesla. Naopak, chválím Goetha, Herdera, Schellinga; čtenář bude však dbát toho, co na těchto mužích chválím a co odmítám. Člověk Schelling budí bezmála opovržení; ale některé jeho myšlenky jsou velmi pozoruhodny. ... Chceme tedy v tomto spise přísně toho dbát, aby čtenář měl možnost rozeznávat mezi učením mužů, o kterých spis jedná (učením, které jest historickou událostí, hotovou věcí, faktem), a mezi naším posouzením tohoto učení. ... Připouštíme totiž nejen, že slušný člověk může býti pro metafysiku anebo pro absolutismus, nýbrž i to, že býti pro tyto věci jest u některých lidí pozoruhodné, že toto jejich stanovisko žádá pochopení, že absolutismus nebo metafysika jsou velmi vážné zjevy, kterých neodbudeš ani prostým pochválením ani prostým odmítnutím. V tomto ohledu se spisovatelům, bohužel, velice nedostává pravé snášenlivosti; ... Snášenlivost vědecká žádá, abychom každému vědci dali právo na takové názory, jaké opravdu svými spisy hlásá – ale ovšem také, abychom my měli právo tyto názory posouditi.

Rádlovy filosofické soudy o romantismu léze názorně demonstrovat na případu Kantově.

str. 23

Kant vůbec nebyl podle Rádla schopen pochopiti jiného myslitele; nebylo mu to dáno. Jeho neblahý vliv v tomto ohledu měl těžké důsledky pro celý další romantismus. Ještě Goethe něco takového dovedl; Rádl cituje jeho hodnocení hraběte Buffona.

str. 34

Zvláště kritiku posuzuje Rádl Kantovo učení o rozumu.

str. 94–95; 102–103

Důsledky pak nese všecken romantismus.

str. 106; 106–107

listy a, b, c

Paralelně s touto chybnou teorií noetickou se vyvíjela i pochybná orientace politická, zjevná zvláště u Fichte.

str. 139 (2 citáty); 170–171; 173–174.

Pozoruhodný je přehled zmatků v politickém vývoji romantických myslitelů, jak jej Rádl stručně podává pod čarou.

str. 170–171 (pozn. 31)

Kořen politické vratkosti a náchylnosti k reakcionářství vidí Rádl v dualismu romantiků, kteří v jakési analogii k starému rozdělování světa na říši boží a ďáblu staví proti sobě svět smyslů, empirie, hmoty (proti němuž je všechno dovoleno) a zcela od něho odloučený svět pravdy, mravnosti a ideálu.

str. 289–290.

Rádl se proto dovolává skutečnosti, že starší metafysikové bývali vědě blízcí; „jen Kant a Spinoza postavili metafysiku, která stojí stranou konkrétních vědeckých problémů“. Avšak „osud nauk vědeckých a metafysických jest stejný: názory se mění a vědecké nauky zanikají stejně jako metafysické systémy.“

Jsme jen lidmi; vědění našeho jest na mále, řeč nedostatečná, rozum slabý a touha po novotách veliká a proto všech našich názorů jen do času. Moderní věda pořád na tuto slabost naši ukazuje, na to, jak tápáme ve tmách, jak náhoda nám pomáhá, jak nepatrné pozorování změní celé systémy, jak jen přibližně vystihujeme pravdu. Proto se chytáme až příliš křečovitě nových objevů, nevěříce síle rozumu.

Otázka jest: když všechno vědění jest relativní, jak unikneme skepsi? Jak se ubráníme těm, kteří chtějí žít jen ze dne na den a neuznávají ideálů? Odpověď jest prostá: vědění jest relativní, ale pravda absolutní přece jest. Není nám sice dáno ji zachytiti slovy, nedostihneme ji ani skutky, ale přes to v ní žijeme, cítíme, že jsme jí jednou blíže, podruhé se od ní vzdalujeme. Věříme např. pevně v svůj národ, tak pevně, že jistě víme, jak jest vše mu obětovati, všeho se proň odvážiti – ale jest národ absolutní pravdou? Není, neboť pak by za všech dob za všech okolností lidé nutně jen pro národ žili. Dnes myslíme na národ, před 500 lety Hus myslil na náboženství. Bylo toto náboženství absolutní pravdou? Nebylo, neboť představa o náboženství, v jaké Hus žil, nebyla svrchovaně dokonalá. Po staletích přijdou nové ideály, stejně vážné jako bylo náboženství a jest národnost; ani ony nebudou absolutní. Ačkoli však vyjadřujeme (slovem a činem) svůj ideál jinak než Hus, než Sokrates, než kdokoli z velkých mužů minulosti, víme, že máme pravdu i my i oni, absolutní pravdu, a že nemají pravdu, kdo jsou proti našim ideálům. Absolutní pravda není ve formulí, nýbrž v přesvědčenosti lidí; lidé mají a nemají pravdu, ne jejich slova.

Pravdy nenajdeš bez kompromisu se skutečností; jen když prakticky řešíš otázky denního života a ve vědě když prakticky řešíš konkrétní problémy, docházíš pravdy; jistě projdeš chybami, jistě na tvou pravdu ulpí prach a špína, ale čisté pravdy na světě není. Tak soudí, kdo není romantikem a kdo není kantovcem.

V citované pasáži padla slova, která kdysi vyvolala bouři nevole a protestů; kdo bude nakloněn poznat Rádlovo pojetí pravdy blíže, najde v jeho pozdějších spisech i výstižnější formulace, svědčící o úporném myslitelském zápase o uchopení podstaty pravdy, který skončil teprve Rádlovou smrtí. V naší souvislosti polemizuje Rádl především proti Kantově kritice starých metafysiků, z nichž si prý žádný „ani nejmenšího místečka nevybojoval a na svém vítězství trvalého panství nezaložil“ (předmluva k 2. vydání Kritiky čistého rozumu):

Co je to za námitku, že „nezaložili trvalého panství“? Kdo kdy a v kterém případě trvalé panství založil? Ani světské říše, ani náboženské systémy, ani vědecké nauky, ani stavby, nic hmotného ani dogmaticky ustanoveného netrvá věčně. Zajisté, právem řekl Kristus: Nebe a země pominou, ale slova má nepomnou. Víme však, jak tomu rozuměti: smysl jeho slov, vnitřní pravda, kterou každý znova a v

nové formě prožíváme, jsou věčné. Ale v tomto smyslu i pravda Platonova a Aristotelova i druhých metafysiků jest věčná a vidíme z dějin filosofie, jak se myslitelé pořád k ní vracejí, vyjadřující ji jen přesněji a novými slovy a přizpůsobující ji novým způsobům myšlení, daným novými a novými podmínkami životními. I jest Kantovo stanovisko k starším metafysikám podobně schematické, prázdné živého porozumění, jako jest jeho poměr k vědeckým teoriím; jest to stanovisko průměrného šosáka, povýšené na východisko nové metafysiky. Místo víry ve vnitřní pravdu filosofických nauk, v pravdu, které jest se každému jednotlivci pro sebe domyslití a ji podle svých životních zkušeností individualisovati, Kant věří po způsobu dogmatiků, že jest možno absolutní pravdu formulovati, pravdu totiž, která by neplatila zrovna teď, za daných okolností, nýbrž byla povznesena nade všechny čas a prostor a nade všechnu skutečnost a platila pro všechny lidi všech časů a za všech okolností. ... Kantův požadavek pravdy nepodmíněné, pravdy, která by byla sama sebou jistá, požadavek, mající všechny hlavní rysy romantické, přepjatost, odpoutání od dané skutečnosti, jakous důslednost stůj co stůj, působil neobyčejně na filosofii romantickou.